

Het zogenaamde keteltje van Maximiliaan van Buren

door R. VAN LUTTERVELT

Hoe het curieuze verguld-zilveren voorwerp in het Rijksmuseum, dat in de wandeling 'Het keteltje van Maximiliaan van Buren' heet ¹ (hierbij afgebeeld), indertijd naar ons land kwam, is altijd bekend geweest. Een opschrift rondom de buik vermeldt immers: 'DIT KLEYN OET IS BY MAXIMILIAEN IONCKGREEF TOT BVEREN VANDER 'ONGELOVIGHE IN AFRICA GEWONEN EN OPTE 28 DESEMB. A 1536 DER STAT GRAEF 'GEGOVEN'.

Dat is duidelijke taal. Maar die laat toch nog wel enige vragen open. Men moet nl. weten, dat het stuk gemerkt is, en wel met:

1. een duif, die met een tak in de bek op een staartster zit ².
2. een cartouche, waarin de letters V C.
3. een langwerpige, door een koninklijke kroon (nog zonder beugels) gedekte cartouche, waarin de letters NAPL.

Het laatste merk is dat van de stad Napels ³. Op welke wijze is nu dit stuk zilverwerk uit de Italiaanse stad bij 'de ongelovigen in Africa' terecht gekomen en wat bewoog naderhand Maximiliaan van Buren, het juist aan Grave cadeau te doen? Terugwerkende in de geschiedenis bleken de lotgevallen van het 'keteltje' aldus te reconstrueren:

In dienst van Karel V had de grote Genuese admiraal Andrea Doria in 1532 op de Griekse kust belangrijke successen in de strijd tegen de Turken geboekt. Dit was voor Sultan Soliman een reden om in 1533 zijn vlootvoogd Chaireddin (Khair ad-din) Pasha, bijgenaamd Barbarossa, naar Constantinopel te ontbieden ten einde maatregelen te beramen om zich de vijand beter van het lijf te houden ⁴. Chaireddin voldeed aan dit bevel, en kaapte tijdens zijn tocht oostwaarts en passant achttien vaartuigen in de Straat van Messina. Daarna bereikte hij de Turkse hoofdstad, waar hij de hele winter bleef toezicht houden op de uitbreiding van des sultans zeemacht. In de zomer van 1534 voer hij opnieuw uit, met bestemming Italië. Wederom koerste hij naar de Straat van Messina. Ter opening van de expeditie overrompelde hij Reggio. Zes schepen vielen daar in zijn handen. Vervolgens nam hij de kastelen S. Lucido en Citraro, benevens liefst achttien galeien. De tocht werd hierop voortgezet in noordelijke richting. Al plunderend ging men de kust van het Napolitaanse koninkrijk langs. Sperlonga werd verwoest. De onderneming culmineerde in hetgeen zich in Juli in Fondi ten Noorden van Napels, afspeelde. Chaireddin had vernomen, dat daar een nog jonge vrouw verbleef, Giulia Gonzaga. Zij was een wereldberoemde schoonheid. Ettelijke dichters hebben haar bezongen; schilders van naam als Titiaan

¹) Catalogus van goud- en zilverwerken, Amsterdam 1952, No. 33. Zie ook: H. C. Strik van Wijk, Zilveren ketel te Tunis veroverd, in: *De Navorscher* 1863, p. 84 en: Frisius Secundus, Zilveren ketel te Tunis veroverd, *ibidem*, p. 146. ²) Niet op een tak, zoals de zilverschied catalogus van het Rijksmuseum vermeld. Het is dus een vooral in de Italiaanse heraldiek veel voorkomend embleem. ³) M. Rosenberg, *Der Goldschmiede Merkschehen*, 3de druk, Frankfurt a.M., 1928 IV, No. 7398 B. ⁴) J. von Hammer, *Geschichte des osmanischen Reiches*, 2de druk II, Pesth, 1834, p. 128.

Het zogenaamde keteltje van Maximiliaan van Buren

en Sebastiano del Piombo wijdden hun kunst aan haar onvolprezen uiterlijk ¹. Zij was geboren in 1513 en, pas veertien jaar oud, uitgehuwelijkt aan Vespasiano Colonna, graaf van Fondi. Deze overleed echter weldra, in 1528, haar als een maagdelijke weduwe achterlatende. Giulia deed toen een gelofte, ongehuwd en kuis te zullen blijven.

Dit aantrekkelijke wezen achtte de admiraal-zeerover een passend geschenk voor zijn meesters harem en om haar te bemachtigen werd een aanval op Fondi gedaan. Tevergeefs. Donna Giulia ontkwam, weliswaar ternauwernood, op een paard. Wat later heeft zij haar intrek genomen in het klooster van S. Francesco te Napels, waar

¹) F. Orestano, *Eroine, ispiratrici e donne di eccezione*, Enciclopedia biografica e bibliografica 'Italiana', Serie VII, Milaan 1940, p. 209.

zij in 1566 is overleden. Fondi werd uit wraak door Chaireddin geplunderd. Vooral de kerken moesten het ontgelden.

Na deze gewelddaad veranderde de Turk plotseling van koers en stevende op Tunis aan. De tocht langs Zuid-Italië bleek slechts een afleidingsmanoeuvre te zijn geweest om zijn vijanden om de tuin te leiden. Tunis viel in handen van de ruwe zeeman en hij hield daar zodanig huis, dat Karel V, die toen tevens over Napels en Spanje regeerde, een expeditie naar Afrika nodig achtte. Dit gebeurde in 1535. Onder de officieren van het Keizerlijke leger bevond zich de voortreffelijke krijgsoverste Maximiliaan van Buren¹. Chaireddin werd niet ver van Carthago verslagen en weldra kon nu Karel V zijn intrede in Tunis doen. De stad werd door de soldaten geplunderd. Het reeds geciteerde inschrift op het 'keteltje' getuigt ervan, dat ook de erfgraaf van Buren hierbij zijn deel kreeg.

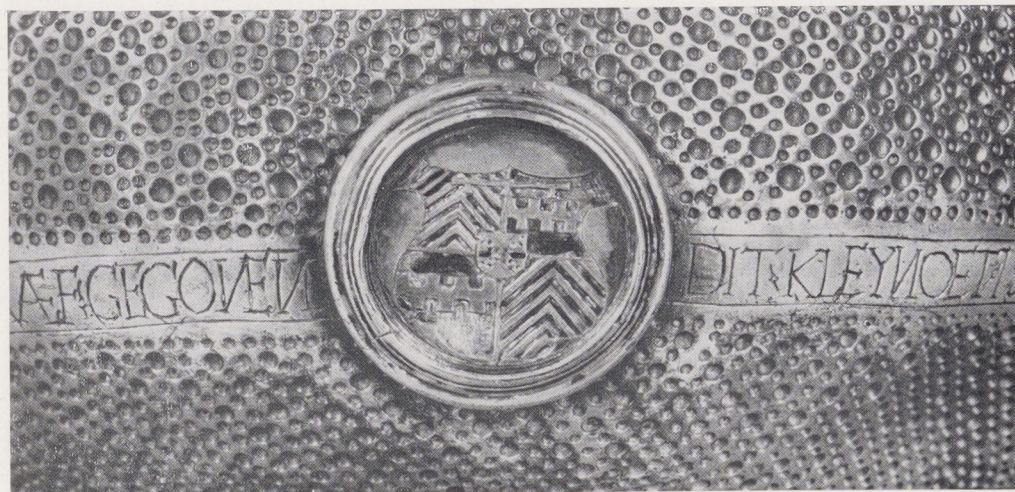
Na het bovenstaande is het niet raadselachtig meer, hoe dit voorwerp in Tunis terecht was gekomen: het zal behoord hebben tot de buit, die de Turken kort tevoren ergens in het Napolitaanse koninkrijk hadden veroverd. Waarschijnlijk (hoewel niet met zekerheid bewijsbaar) lijkt het, dat het stuk afkomstig was uit een der kerken van Fondi, welks grafelijke familie nauwe Napolitaanse connecties had.

Toen de in West-Europa populaire 'kruistocht' tegen de Mohammedanen ten einde was, keerde Maximiliaan van Buren met het leger huiswaarts. Dat wil, in zijn geval, zeggen: naar Grave. Want zolang zijn vader nog leefde, resideerde hij als 'jonggraaf' of erfgenaam gewoonlijk daar op het kasteel, dat thans niet meer bestaat. Zulks blijkt o.a. uit het feit, dat zijn enig kind, Anna, op het slot geboren werd, in 1533.

Grave behoorde tot het land van Cuyk. Deze heerlijkheid was door de laatste afstammeling uit het oude Cuykse huis, Johanna, in 1400 afgestaan aan haar neef Willem van Gelre en Gulik². Maximiliaan van Habsburg had dit gebied echter,

¹) L. Lalanne, Oeuvres complètes de Pierre de Boureille, seigneur de Brantôme, I. Les vies des grands capitaines étrangers, p. 313; Nieuw Nederlandsch Biographisch Woordenboek III, Leiden 1914, kolom 339.

²) Hedendaagsche historie of Tegenwoordige Staat van alle volkeren, XII, Amsterdam 1740, p. 252; A. J. van der Aa, Aardrijkskundig woordenboek der Nederlanden, IV, Gorinchem 1843, p. 772.

Detail met het opschrift en het wapen van Maximiliaan van Buren

Chaireddin Barbarossa; gravure door Domenico Veneziano

toen hij, als echtgenoot van Maria van Bourgondië, over Gelre en Brabant tegelijk regeerde, in 1481 aan laatstgenoemd hertogdom gehecht. In 1485 werden de landen van Cuyk evenwel weer van Brabant afgescheiden; voortaan ressorteerden zij onmiddellijk onder de Habsburgse landsheer. Omstreeks 1519 zag Karel V zich uit geldgebrek genoodzaakt, Cuyk voor 20 000 gulden te verpanden aan Floris van Egmond, heer van Buren. Hij was de vader van Maximiliaan. Er schuilt dus niets vreemds in, dat deze bij zijn terugkeer in Patria op Allerkinderdag 1536 het in het heidense land veroverde kunstvoorwerp aan de stad Grave schonk. Het pand is in 1549 ingelost, doch Philips II moest, toen hij in geldverlegenheid verkeerde, andermaal de Cuykse heerlijkheid verpanden, nu voor 60 000. Pandnemer was toen de weduwnaar van Maximiliaan's enige dochter en erfgename, prins Willem I van Oranje. Het 'keteltje' bleef inmiddels op het stadhuis te Grave bewaard. Herhaaldelijk schonk men er de groten des werelds, die de stad

bezochten, erewijn uit¹. Eens, in 1858, zond de Gemeente het in op een tentoonstelling in Arti et Amicitiae te Amsterdam². In 1893 werd het Rijksmuseum door aankoop eigenaar van het merkwaardige object, dat eerder door Grave aan een kunsthandelaar was overgedaan.

Nu de lotgevallen ervan gereconstrueerd zijn, worden nog enkele problemen betreffende het 'keteltje' duidelijk. In de eerste plaats de voor het moderne spraakgebruik enigszins zonderlinge betiteling, waarmee het al eeuwen wordt aangeduid. Het voorwerp toch is helemaal geen 'keteltje' in onze zin van het woord, maar het blijkt bij nadere beschouwing een lavabo uit een Rooms-Katholieke kerk te zijn. Het hing ongetwijfeld met de grote draagring, die boven het hengel zit, aan een ketting. Aan de ene kant vertoont de zware, afgeronde bovenrand een kleine uitschulping bij wijze van schenktuit.

Dat men een dergelijk voorwerp destijds als 'ketel' aanduidde, blijkt niet zo vreemd, wanneer men de ontwikkeling van dat woord nagaat. De eerste betekenis ervan was immers: 'Een metalen (koperen) open vat met hengel tot vervoer van vloeistoffen'³.

¹) D. Paringet, Memoriaal of beschrijving van de stad Grave, en den Lande van Cuyk, Utrecht 1752, I, p. 196; A. J. van der Aa a.w., p. 768. ²) Catalogus No. 86. ³) Woordenboek der Nederlandsche Taal, VI, 's-Gravenhage-Leiden 1926, kolom 2494; vgl. ook J. Verdam, Middelnederlandsch handwoordenboek, 's-Gravenhage 1932, p. 289.

Pas later werd met 'ketel' een speciaal gevormd buikig hengselvat met tuit en deksel bedoeld.

Het tuitje, dat tegenover de bovengenoemde schenkplaats van het vat is aangebracht en dat in onze ogen een nog enigszins ketel-achtig aspect aan het bakje geeft, behoorde er oorspronkelijk niet aan. Dit nauwe, gedrongen, slurfachtige uitsteeksel is niet bepaald een verfraaiing van het voorwerp. Vier onhandig in de wand van het lichaam gezaagde gaatjes vormen de doorgang van de kom naar deze tuit. Zij zijn eveneens kennelijk van later datum. Dat deze tuit door de Turken aan de lavabo moet zijn aangebracht en niet in Nederland, blijkt uit het feit, dat de reeds geciteerde inscriptie, welke Maximiliaan van Buren op het 'keteltje' liet aanbrengen (in een niet heel mooi, een beetje provinciaals aandoend schrift), rekening heeft gehouden met de plaatsing van de tuit. Bovendien werd het voorwerp te Grave nog versierd met het wapenschild van de schenker. Het is gevat in een opgesoldeerde tondo, juist onder de oorspronkelijke schenkplaats. Het wapentje is fijn gekleurd met émail. Vooral het rood is van een warm gloeiende tint. Het is goed werk

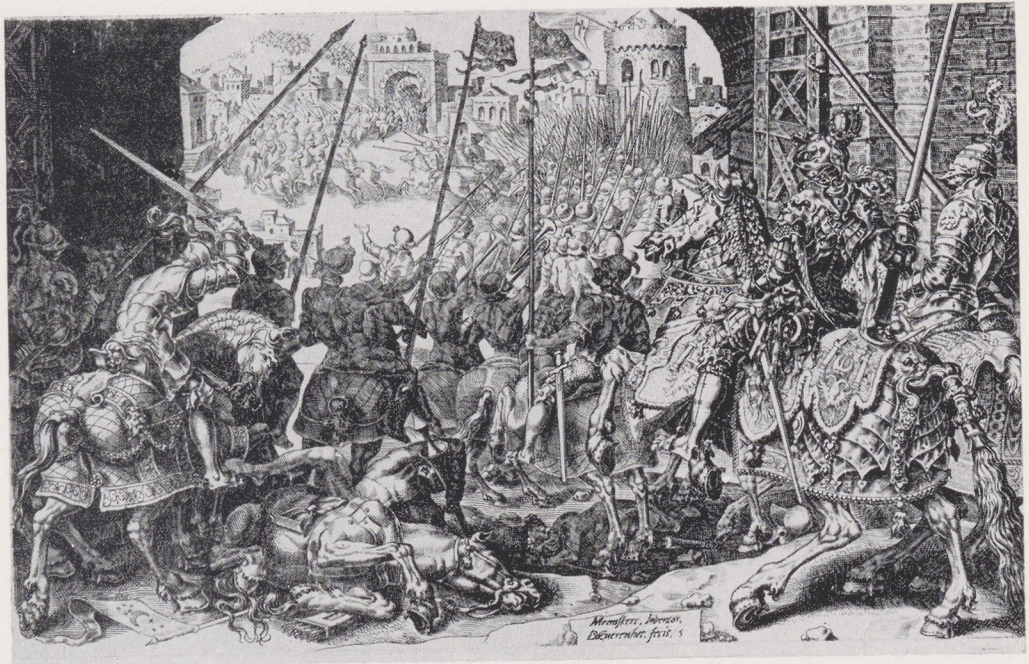
en zeker niet van dezelfde hand, die het opschrift aanbracht. Eerder zal het afkomstig zijn geweest uit een van die Zuid-Nederlandse émailleurs-ateliers, die in de XVe en de vroege XVIe eeuw zulke voortreffelijke producten hebben afgeleverd¹. Mogelijk had men te Grave dit schildje in voorraad; misschien is het afkomstig van een gesloopt object. Toen de tuit op de lavabo werd geplaatst, verstoorde die het goede evenwicht ervan. Het wapentje heeft de balans later vrijwel hersteld. Pit veronderstelde indertijd², dat het 'keteltje' van Spaanse makelij was. Hij wist het merk van Napels nog niet te interpreteren. Uit het oogpunt van stijl bezien was zijn suggestie nog zo onjuist niet. Het koninkrijk Napels had gedurende de middeleeuwen nauwe relaties met Spanje gehad. Sedert 1504 behoorde het aan de kroon van Aragon. Dientengevolge was er met de koningen en onderkoningen een sterke invloed van de Spaanse kunst gekomen. In tegenstelling tot de Midden- en Noord-Italiaanse kunst was die van Spanje in het begin van de XVIe eeuw niet voorlijk. De gothiek was er nog niet geheel verdwenen. Men ziet dit in het onderhavige geval o.a. aan de geornamenteerde knop in het midden van het hengsel van de lavabo. De twee aardige mascarons aan de oren, waarin het hengsel scharniert, zijn

Maximiliaan van Buren; gravure door Caspar Bouttats

¹) Zie bv. Catalogus tentoonstelling Bourgondische Pracht, Rijksmuseum, Amsterdam, 1951, No. 232-258.

²) A. Pit, Goud- en Zilverwerk in het Nederlandsch Museum, Amsterdam 1902, No. 59.

Karel V neemt Tunis in; gravure door Dirck Volkertsz. Coornbert naar Maerten van Heemskerck, uit een serie van twaalf prenten, de overwinningen van Karel V voorstellende, in 1555 begonnen en in 1556 door Hieronymus Cock te Antwerpen uitgegeven. Proefdruk vóór de letter en het nummer

Rechts, te paard, de keizer met gekroonde helm. Op de schabrak van het paard zijn wapen en emblemen. Het is karakteristiek om te zien, hoe hier nog tijdens het leven van den keizer, diens daden niet realistisch zijn afgebeeld, doch met een Romeinse allure en een symbolische inslag.

daarentegen karakteristiek Italiaans. Zij stellen gebaarde faunskoppen voor; de grote geopende monden verraden navolging van antieke toneelmaskers. De kloeke, doch nogal zware vorm van het geheel tenslotte past in het beeld der Zuid-Italiaanse kunst. Wat betreft de datering van het stuk het volgende: de mascarons, alsmede het klare, klassieke lettertype van de merken, tonen aan dat de lavabo in het begin van de XVIIe eeuw moet zijn vervaardigd. 't Was derhalve een nieuw, of althans een tamelijk nieuw voorwerp, dat de Turken in 1534 roofden.

De merken van het zogenaamde keteltje